

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9 : 343.352 : 347.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/51>

ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

COUNTERWEAPONS TO CORRUPTION CRIMINALITY IN UKRAINE

Погорілецька А.В., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

*Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Бобошко О.М., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

*Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглянуто проблеми корупції в Україні, проаналізовано певні кроки щодо знищення цього явища шляхом розробки нових методів виявлення та розслідування корупційних злочинів, які відповідають міжнародним стандартам. Досліджено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» з погляду внесення у Кримінальний кодекс України норми незаконного збагачення у новій редакції.

Сформульовано найважливіші завдання розробки засобів протидії корупційній злочинності в Україні. Окреслено напрями забезпечення повноцінного функціонування організаційно-технічних заходів щодо боротьби з незаконним збагаченням посадових осіб. Розглянуто проблеми у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збагаченням посадових осіб, акцентовано увагу, що доведення вини посадової особи покладається на представників правоохоронних органів, які розслідують це кримінальне провадження, наголошено, що існує низка зловживань цих осіб щодо можливості уникнути відповідальності.

Встановлено необхідність впровадження безконтактного способу спілкування певних користувачів адміністративних послуг з посадовими особами, що своєю чергою знизить ризик корупційних проявів в українському суспільстві. Акцентовано увагу, що відсутність зв'язку з громадськістю щодо питань корупції потребує значних засобів роз'яснювальної роботи, яка дозволить отримати механізм суспільного спротиву проти явища «корупція». Розглянуто проблеми відсутності заходів безпеки викривачів корупції.

Зроблено висновок, що впровадження засобів протидії корупційної злочинності повинно бути системним і відкритим, необхідні заходи законодавчого узгодження юридичної, адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб. Обґрунтовано необхідність застосування інформаційних технологій у боротьбі з незаконним збагаченням з розробкою відповідних інформаційних комплексів, спрямованих на створення механізмів кримінально-правової протидії незаконному збагаченню і посиленню боротьби з корупцією в Україні.

Ключові слова: корупція, посадова особа, незаконне збагачення, засоби протидії корупційній злочинності, інформаційний ресурс, інформаційний комплекс, антикорупційна програма.

The article considers the problems of corruption in Ukraine, analyzes certain steps to eliminate this phenomenon, by developing new methods of detecting and investigating corruption crimes that meet international standards. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Confiscation of Illegal Assets of Persons Authorized to Perform State or Local Self-Government Functions and Punishment for Acquisition of Such Assets" has been studied in terms of introducing a new wording into the Criminal Code of Ukraine.

The most important tasks of development of means of counteraction to corruption crime in Ukraine are formulated. The directions of ensuring the full functioning of organizational and technical measures to combat illegal enrichment of officials are outlined. The problems in the investigation of criminal offenses related to illicit enrichment of officials are considered, it is emphasized that the proof of guilt of the official is entrusted to law enforcement officers investigating the criminal proceedings, it is emphasized that there are a number of abuses of responsibility.

The need to introduce a contactless way of communication of certain users of administrative services with officials has been established, which, in turn, will reduce the risk of corruption in Ukrainian society. It was emphasized that the lack of public relations on corruption issues requires significant means of explanatory work, which will provide a mechanism of public resistance against the phenomenon of "corruption", and the problems of lack of security measures against whistleblowers were considered.

It is concluded that the introduction of means of combating corruption crime should be systematic and open, the necessary measures for legislative harmonization of legal, administrative and criminal liability of officials substantiated the need to use information technology to combat illicit enrichment with the development of appropriate information systems combating illicit enrichment and strengthening the fight against corruption in Ukraine.

Key words: corruption, official, illicit enrichment, means of counteracting corruption crime, information resource, information complex, anti-corruption program.

У сучасному українському суспільстві гостро стоїть проблема подолання корупції, у даному напрямку розробляються антикорупційні програми і заходи, здійснюються певні кроки у напрямку знищення цього явища шляхом розробки методів виявлення та розслідування корупційних злочинів відповідно до міжнародних стандартів та принципів. З метою впровадження міжнародних принципів був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіска-

ції незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 368-5, яка викладає незаконне збагачення у новій редакції.

Попередня редакція статті 368-2 Кримінального кодексу України своїм змістом обмежувала дію принципу презумпції невинуватості, анігілювавши право не надавати свідчення чи пояснення щодо себе, членів своєї

родини, що, вочевидь, порушувало певні засади українського правосуддя.

Це своєю чергою потребує уточнень щодо корекції дисбалансу прав, який виник стосовно службових осіб або осіб, яких уповноважили на виконання державних функцій, оскільки це, з одного боку, не відповідає міжнародним стандартам та принципам розслідування корупційних злочинів, що своєю чергою вимагає нових методів розслідування корупційних злочинів, розробки нової системи антикорупційної політики України, однак з іншого боку, виникає низка зловживань посадових осіб своїми процесуальними правами з метою уникнення кримінальної відповідальності.

Певні проблеми запобігання та боротьби з корупцією знайшли своє відображення у низці наукових праць таких дослідників та практиків, як О. Баганець, О. Гузоватий, М. Кочеров, М. Мельник, Д. Михайленко, С. Полтавець, М. Хавронюк, І. Ясін та інші. Проблемам протидії уповноваженими оперативними підрозділами незаконному збагаченню присвячено роботи Р. Білоуса, В. Василичука, стан і проблеми корупції у державній кримінально-виконавчій службі України розглянуто В. Василюком, досвід протидії корупції у зарубіжних країнах висвітлено у працях О. Бусола, О. Ващук, В. Дубас, О. Стеблинської, О. Дрозд.

Метою статті є дослідження і аналіз можливості застосування інформаційних технологій та інформаційних сервісів роботи з корупційними ресурсами у боротьбі з незаконним збагаченням та надання рекомендацій щодо застосування інформаційних комплексів, спрямованих на розроблення механізмів кримінально-правової протидії незаконному збагаченню і посиленню боротьби з корупцією в Україні.

Загалом в Україні кримінальна відповідальність за незаконне збагачення була введена до Кримінального кодексу України у 2011 р. При цьому відбувалися постійні зміни та трансформації цього поняття згідно з вимогами сучасності і конституційних гарантій, передбачених Конституцією України, міжнародними документами, ратифікованими в Україні. Так, Конвенція Організації Об'єднаних Націй щодо боротьби з корупцією у ст. 20 зазначає, що коли дотримано норми Конституції та основні принципи правової системи держави-учасниці, слід вжити низку законодавчих норм, за допомогою яких можна буде кваліфікувати злочин, який передбачає незаконне збагачення посадовою особою, яке полягає у підвищенні доходу такої особи, при цьому вони перевищують її статки та посадова особа не підтверджує легальність їх отримання [1]. Одним із аргументів КСУ у визначенні цієї норми неконституційною є те, що було порушено принцип свободи, при цьому весь тягар доведення невинуватості був покладений на сторону захисту, а прямиї обов'язок доводити винуватість посадової особи щодо отримання незаконного збагачення та походження незаконності активів осіб, що підпадають під категорію посадових осіб, був виключений, чим було порушено дію принципу презумпції невинуватості.

У зв'язку з визнанням статті 368-2 неконституційною, тобто такою, що не відповідає нормам та принципам Конституції України, до Кримінального кодексу України було внесено статтю 368 відповідно до Закону № 263-IX від 31.10.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [2].

Очевидно, що ці кроки законодавця свідчать про те, що відбуваються активні процеси становлення кримінального права України і дотримання конституційних прав громадянина, гарантованих йому Основним Законом відповідно до міжнародних стандартів та принципів, що, вочевидь, підвищує рівень правових стандартів у сфері захисту конституційних прав посадових осіб.

Згідно зі статтею 368 прим. 5 ККУ встановлюється відповідальність осіб, яких уповноважили на здійснення функцій держави чи/або місцевого самоврядування, які набули активи, вартість яких на 6 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує доходи цієї службової особи. Ці особи будуть каратись позбавленням волі на термін від 5 до 10 років, при цьому вони будуть позбавлятися права займати службові посади або проводити певну діяльність на термін до 3-х років. Слід також зазначити, що примітками до цієї статті визначено осіб, які підпадають під дію цієї статті, означено поняття «активи», «набуття активів», «законних активів» [3].

Вочевидь, злочином сьогодні згідно з діючими нормами ККУ є набуття відповідною посадовою грошових коштів, які на 6 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищують його доходи, отримані законним шляхом. При цьому складність доведення цього злочину полягає у причетності певної посадової особи до набуття активу. Такі ж проблеми виникають щодо набуття активів іншою особою, як юридичною, так і фізичною, якій було доручено це набуття посадовою особою, яку уповноважили на виконання державних функцій або функцій місцевого самоврядування.

Дуже складним при цьому є процес доведення отримання службовою особою відповідних активів. Оскільки ця особа не повинна доказувати свою невинуватість, цей обов'язок покладено на представників правоохоронних органів, а у разі незастосування посадовою особою інформаційно-комунікаційних каналів це доволі ускладнює доведеність злочину щодо незаконного збагачення.

Сучасні виклики суспільства вимагають послідовних кроків на шляху подолання корупції в Україні, однак сучасні методи протидії корупції не дають бажаних результатів, що своєю чергою потребує наукового дослідження і впровадження новітніх методів контролю за активами посадових осіб, розробки методики виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією посадових осіб в умовах сучасних трансформаційних процесів в Україні.

Ускладнюється цей процес конституційними, міжнародними та кримінально-процесуальними гарантіями, які висвітлюють принцип презумпції невинуватості, який визначає, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Таким чином, виникає низка обмежень у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збагаченням посадових осіб, при цьому обов'язок доведення вини посадової чи службової особи повністю покладається на представників правоохоронних органів, до компетенції яких належить розслідування таких правопорушень. На жаль, на цей час існує велика кількість зловживань посадовими особами під час здійснення своїх посадових обов'язків. Тому слід звернути увагу на нові напрями впровадження безконтактного спілкування відповідної посадової особи, якій надані владні повноваження на виконання делегованих функцій держави чи/або функцій місцевого самоврядування.

Значні кроки щодо впровадження контролю за фінансовими активами відповідних посадових осіб були введені шляхом обов'язкового декларування відповідних суб'єктів, однак значних результатів у перевірці і контролі відповідних осіб не було досягнуто. Також як міру громадського контролю відкритості було відкрито Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, який містить у собі інформацію щодо наявності нерухомості у конкретного посадовця, що дозволяє громадськості додатково перевірити правильність заповнення декларації посадовцем, яка є відкритою і загальнодоступною на відповідних інформаційних платформах. Однак під час заповнення посадовцями декларацій виникає низка проблем, серед яких низька обізнаність посадовців щодо

необхідності заповнення декларації, потрібних елементів обов'язкового декларування. Також виникли проблеми з перевіркою правильності декларування посадовця, які пов'язані з повільністю перевірки достовірності поданої декларації службовцем, а це своєю чергою потребує розробки автоматизованих методів перевірки інформації, поданих відповідною посадовою особою, з застосуванням новітніх сервісів перевірки інформації.

Слід відзначити, що хоча на цей час процеси засудження і боротьби з корупцією досліджуються на дуже високому рівні в українському суспільстві і розглядаються як основний пріоритет будівництва української державності, кількість повідомлень з боку громадськості про факти зловживань посадовими особами у сфері корупції знаходиться на доволі низькому рівні. Проблема відсутності зв'язку з суспільством з питань корупції потребує значної роз'яснювальної роботи з громадськістю, яка дозволить отримати механізми суспільного спротиву цьому явищу. Сьогоднішнє суспільство не бажає викривати корупціонерів з огляду на відсутність заходів безпеки викривачів корупції. При цьому більша частина осіб, щодо яких відбувається зловживання посадових осіб, це представники бізнесу, які бажають у розумний строк отримати певні дозвільні документи, перевірка яких посадовою особою може здійснюватися з порушенням розумних строків, що може привести до фінансових втрат представника бізнесу, тому спонукає його до заохочення посадовця, а не до його викриття.

На жаль, сучасний стан економіки України потребує спрощення процедури отримання послуг від державних органів влади та місцевого самоврядування. Це своєю чергою потребує спрощення процедури отримання дозвільних документів, довідок, послуг, шляхом безконтактної дії суб'єкта отримання адміністративної послуги у посадові чи уповноваженої особи. Розробка відповідних сервісів вимагає проведення персоналізації конкретного суб'єкту безконтактним способом засобами інформаційних технологій з зазначенням строку виконання цього запиту. Для виявлення зловживань своїм посадовим становищем особою, яка надавала адміністративну послугу, слід розробити відповідні опитувальні анкети якості наданих послуг, який суб'єкт отримання послуги повинен анонімно заповнити, при цьому це повинно бути обов'язком суб'єкта, а не бажанням.

Крім зазначеного напряму адміністративних послуг, в Україні існує низка сфер, яка потребує розробки антикорупційних заходів, які унеможливають незаконне збагачення посадових осіб. При цьому впровадження засобів протидії корупційної злочинності повинно бути системним і відкритим, це своєю чергою потребує законодавчого узгодження юридичної, адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб. Так, наприклад, узгодженість кримінальних норм щодо кримінальної відповідальності не узгоджується з положеннями Закону України «Про запобігання корупції», що створює механізми уникнення від кримінальної відповідальності певної групи осіб, хоча певні спроби щодо врегулювання кримінального законодавства здійснено. Так, наприклад, посадові особи, які припинили виконання своїх посадових обов'язків, делегованих їм державою, деякий час після припинення цієї діяльності несуть відповідальність згідно з нормами ККУ щодо незаконного збагачення.

Вочевидь, потребують вдосконалення норми досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з незаконним збагаченням посадових осіб, які повинні забезпечити більш швидкий механізм здійснення проведення процедур окремих слідчих заходів забезпечення кримінального провадження, дотримання розумних строків розслідування корупційних правопорушень. Вважаємо за доцільне використовувати систему електронного кримінального провадження з обов'язком внесення до електронного кримінального провадження скан-копій всіх матеріалів цього кримінального провадження.

Слід також відзначити, що створено низку державних органів, спрямованих на подолання корупції в Україні, однак процедура розслідування цього роду кримінальних проваджень не досконала, зустрічаються зловживання посадових осіб своїми процесуальними правами, як на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з незаконним збагаченням, так і на стадії судового процесу, з метою уникнення кримінальної відповідальності або отримання більш м'якого покарання посадовою особою.

Також слід відзначити низьку ефективність пошуку та повернення в Україну активів, отриманих посадовою особою незаконним шляхом, що потребує подальшого провадження програмних комплексів пошуку як в Україні, так і за її межами відповідних активів, отриманих злочинним шляхом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенцію ратифіковано із заявами Законом від 18.10.2006 р. № 251-V (251-16) / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 29.08.2020).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 р. № 263-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n13> (дата звернення 29.08.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 20.12.2019 р. № 418-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 29.08.2020).